

DOI: 10.52363/2414-5866-2021-2-29

УДК 351.37:323.1

*Меляков А.В., к.і.н., доц., ННІ «Інститут державного управління»
ХНУ ім. В.Н. Каразіна, м. Харків, ORCID ID 0000-0001-5294-7560,*

*Черноіваненко А.В., к.держ.упр., ННІ «Інститут державного управ-
ління» ХНУ ім. В.Н. Каразіна, м. Харків, ORCID ID 0000-0002-1766-9048*

*Melyakov A., PhD in History, Associate Professor, Associate Professor of
the Department of Social and Humanitarian Policy of the Educational and
Scientific Institute "Institute of Public Administration" of V.N. Karazin Kharkiv
National University, Kharkiv*

*Chernoivanenko A., PhD in Public Administration, Lecturer at the
Department of Economic Theory and Finance of the Educational and Scientific
Institute "Institute of Public Administration" of V.N. Karazin Kharkiv National
University, Kharkiv*

СТУДЕНТИ-ІНОЗЕМЦІ В УКРАЇНІ ЯК ОБ'ЄКТ ДЕРЖАВНОЇ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

FOREIGN STUDENTS IN UKRAINE AS AN OBJECT OF STATE ETHNO-NATIONAL POLICY

В статті проаналізовано становище студентів-іноземців, які навчаються в українських університетах як окремого об'єкту етнонаціональної політики. Показано, що культурні та соціальні проблеми цієї категорії студентів вивчені недостатньо. Доведено, що творчий та інтелектуальний потенціал іноземних студентів може бути корисним при проведенні навчальних та просвітницьких заходів не лише у вищих, але й у середніх навчальних закладах. Показано, що роль органів публічної влади полягає у запобіганні та профілактиці міжетнічних конфліктів в студентському середовищі. Зроблено висновок про необхідність врахування національного чинника під час створення інклюзивного освітнього простору у вищих навчальних закладах.

Ключові слова: *вища освіта, студенти-іноземці, публічне управління, між-національні відносини, етнічні спільноти.*

The article analyzes the state of foreign students studying at Ukrainian universities as a separate object of ethno-national policy. It has been shown that the cultural and social needs of this category of students are insufficiently studied. It has been proved that the creative and intellectual potential of foreign students can be useful in conducting educational activities not only in higher education but also in secondary education institutions. It has been shown that the role of public authorities is to prevent interethnic conflicts in the student environment. The conclusion has been made about

the need to take into account the national factor when creating an inclusive educational environment in higher education institutions.

Key words: *higher education, foreign students, public administration, interethnic relations, ethnic communities.*

Постановка проблеми. Традиційно, об'єктом досліджень в галузі міжнаціональних відносин є представники тих націй, народів та етнічних спільнот, котрі тривалий час мешкають на території нашої держави є її громадянами і включені до політичного, громадського та соціально-економічного життя країни. В останні два десятиліття в Україні з кожним роком збільшується надзвичайно строката, цікава і малодосліджена група: іноземні студенти українських (як державних, так і приватних) закладів вищої освіти (ЗВО).

Одним з найменш вивчених питань залишається управлінський вимір міжетнічних, міжнаціональних відносин в середовищі студентів-іноземців, що полягає в дослідженні усталених форм та видів комунікації студентів-іноземців з представниками адміністрації ЗВО, співробітниками правоохоронних органів, працівниками органів місцевого самоврядування тощо. Погодимося із харківською дослідницею Ганною Бондаренко в тому, що на сьогодні існує брак фактичних даних для «...визначення особливостей сприйняття та розуміння іноземними студентами українського суспільства, нашого культурного надбання» [3, с. 90].

Отже, на периферії дослідницької уваги перебувають такі складові життя іноземних студентів як: культурні потреби та інструменти/засоби їх задоволення; фізична та економічна доступність культурних послуг, потенційно відкритих для споживання; зміст та якість дозвіллевих практик студентів-іноземців, тобто саме ті сфери повсякденного буття молодої людини, в яких вона спілкується з іншими і наповнює конкретними змістом поняття «міжнаціональні відносини».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В статтях С.Лозового, О.Лисак, П.Клімкіна активно дискутуються питання щодо якості освітніх послуг, їх відповідності кращим світовим зразкам, а також проблеми, що супроводжують процес навчання-студентів-іноземців в нашій державі.

В публікаціях К.Полянської, А.Щербакової, О.Селіванової, Н.Руденко, В.Деляченко та інших, питання формування міжетнічної толерантності серед студентів-іноземців розглядається переважно в педагогічному, культурологічному, психологічному та соціальному контекстах. Відзначимо наукові розвідки О.Гаврилюка, Г.Бондаренко, Н.Семенів, що ґрунтуються на результатах не лише кабінетних, але й особисто проведених авторами польових досліджень в окремих ЗВО Києва, Харкова, Львова. Окремо варто виділити науковий доробок вчених Харківського національного університе-

ту ім. В.Н. Каразіна, котрі мають тривалий особистий досвід співпраці з іноземними студентами: В.Бакірова, Л.Бей, А.Осипенко, О.Сегеди, О.Тростинської, Н. Ушакової, Л.Хижняк.

Проте, комплексного дослідження міжетнічних відносин в середовищі студентів іноземців, які навчаються не в одному, але в декількох містах України не проводилося майже десять років [4, с. 112]. Таким чином, як в науковому обігу, так і у сфері публічного управління етнонаціональним розвитком бракує аналітичних даних, котрі могли би стати підґрунтям для вироблення ефективних заходів в сфері етнонаціональної політики, культури, освіти тощо.

Постановка завдання. Отже, метою статті є дослідження стану міжетнічних та міжнаціональних відносин в середовищі студентів-іноземців ЗВО України та розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення державної етнонаціональної, освітньої та культурної політик.

Виклад основного матеріалу. Ми критично ставимося до надмірної глорифікації успіхів окремих вітчизняних ЗВО в царині навчання іноземців. Результати опитування іноземних студентів, проведеного у 2020р., засвідчили, що за 10-бальною шкалою на максимальний бал оцінили своє задоволення від навчання в українських університетах 17% опитаних, ще 9% респондентів поставили оцінку «9», а 12% осіб – «8». Натомість на «одиницю» оцінили навчання 8%, на «двійку» – 4%, а ще 5% обрали «трійку» [6, с. 11].

Не дивлячись на таку доволі скромну оцінку, констатуємо: якщо у 2015р. в Україні навчалось 63 906 студентів-іноземців, то у 2019р. вже 80 470. Як відзначають науковці НАПН України: «...українська освіта зберігає свою привабливість для іноземних студентів за рахунок відносно низької плати за навчання і відносно низьких витрат на проживання у країні» [12, с. 50]. Також за період 2015-2019рр. кількість ЗВО, що здійснюють навчання іноземців, зростає з 185 до 455 [7, с. 28]. Станом на 2020р. в Україні легально проживають та навчаються понад 80 тисяч студентів, котрі репрезентують 158 країн світу.

Питаннями, пов'язаними з навчанням іноземців опікується окрема інституція в складі МОН України – Український державний центр міжнародної освіти [6]. В контексті забезпечення освітніх прав здобувачів вищої освіти, в тому числі і іноземного походження, окремі контролюючі повноваження здійснює Державна служба якості освіти [8]. Теоретично, з скаргою щодо порушення своїх прав студент-іноземець може звернутися і до освітнього омбудсмена України.

Студенти-іноземці перебувають в Україні протягом доволі тривалого часу. Вони є не лише потенційними споживачами освітніх та культурних послуг. В містах, котрі є традиційними центрами тяжіння для цієї категорії (Київ, Одеса, Харків), формуються своєрідні поселенські анклави – місця компактного проживання студентів – представників певних країн. Збільшу-

ється кількість закладів дозвілля (заклади харчування, фітнес-клуби тощо) в яких іноземці є як відвідувачами, так і працівниками. Таким чином відбувається інтеграція молодих осіб в соціально-трудова/бізнесове середовище міст перебування. Тим більше, що наявність в містах навчання студентів потужних національних діаспор (Азербайджан, Туркменістан, Узбекистан, В'єтнам тощо) створює умови для продовження перебування в Україні і після закінчення навчання, а в окремих випадках і для подальшої натуралізації.

Проте, англомовні студенти-іноземці можуть взагалі не мати уяви про українську культуру, адже всі роки перебування спілкуються або англійською, або рідною мовами. Мовне питання в освіті продовжує залишатися предметом спекуляцій. Не дивлячись на норми чинного законодавства, на офіційних інтернет-сторінках ЗВО країни можна зустріти відомості щодо вивчення «українською або російською за вибором». За новітніми аналітичними даними, українською мовою бажають навчатися лише 8,76% відсотки студентів-іноземців, натомість симпатиків російської – 25,6%, а англійської як мови навчального процесу – 58,8% респондентів [7, с. 9]. Тут варто звернути увагу на те, що запитання в анкеті сформульовано «якою мовою ви би хотіли навчатися», але не «навчаєтеся». Тобто, відповідь відбиває не стільки реальний стан речей в аудиторіях університетів, скільки бажання їх студентів іноземного походження.

Висловимо припущення, що серед прибічників російської мови викладання значну частину складають молоді особи з країн колишнього СРСР: Азербайджану, Туркменістану, Узбекистану, Грузії та ін. Відзначимо, що за останні три роки кількість абітурієнтів українських ЗВО з пострадянських країн помітно зменшилася. Якщо у 2017-2018рр. вона складала 29,47% або 19539 осіб, то в 2019-2020рр. – 21,52% або 17314 осіб [6, с. 23]. Як бачимо, приблизно кожен 5-й студент-іноземець походить з країн колишнього Радянського Союзу, в якому російська мова відігравала роль «мови міжнаціонального спілкування» і вивчалася в якості обов'язкового навчального предмета в закладах середньої освіти.

Таким чином, не володіючи англійською, та не вивчивши української, студент-іноземець позбавлений можливості знайомитися з якісним україномовним культурним продуктом. До того ж, не всі ЗВО можуть/бажають створити умови для культурного розвитку та активного корисного дозвілля для своїх іноземних студентів. Отже, актуальне завдання сьогодення – формування інклюзивного культурний простір у ЗВО, що передбачатиме входження до повноцінного суспільного та культурного життя представників тих етнічних спільнот, котрі навчаються у ЗВО. Тут варто погодитися з тими науковцями котрі акцентують увагу на труднощах, які завжди супроводжують процес входження в середовище іншої культури і вимагають від викладачів ЗВО обов'язкового врахування «характерологічних особливостей іноземних студентів» [11, с. 14]

Станом на кінець 2021р., більшість студентів-іноземців є представниками країн з багатою тисячолітньою історією (Індія, Китай тощо), в тому числі і спільною з українськими землями (Туреччина). За умови належної мотивації з боку органів місцевого самоврядування, представники цієї частини студентського загалу можуть виступати надавачами освітніх та культурних послуг, учасниками заходів культурно-просвітницького спрямування локального рівня, перетворюючись з об'єкта культурної та освітньої політики на її повноправного суб'єкта.

В якості приклада такої активності Г.Бондаренко наводить святкування у м. Харкові свята Холі [3, с. 96]. Це своєрідний фестиваль весни, відзначення якого передбачає обсипання один-одного різнокольоровими сухими фарбами і поширене в індуїстських громадах по всьому світу, зокрема в Індії, Таїланді, на Шрі-Ланці тощо. Керівництво Харківської міської ради, всіляко сприяє популяризації даної ініціативи серед населення міста, що правда у дещо зміненому вигляді. Оригінальне свято, відповідно до індуїстського календаря належить відзначати у лютому-березні, що, з урахуванням типових для нашої країни кліматичних умов, доволі складно. Тож, свято перерформатовано в ініціативу «HoliPark», котра останні три роки масштабно реалізується в травні місяці за підтримки Україно-Індійського академічного центру ХНУ ім. В.Н. Каразіна та все активнішої участі городян.

Не можна оминати увагою і кримінологічний аспект обраної проблеми. Протягом 1990-х – початку 2000-х років іноземні студенти були переважно об'єктами протиправних посягань з боку місцевого населення, в тому числі і з числа однокашників. Проте, в останні роки почастишали випадки вчинення злочинних дій з боку представників однієї етнічної спільноти студентів-іноземців по відношенню до іншої (Івано-Франківськ, 30.12.2020р.), при цьому іноді учасниками та постраждалими від таких конфліктів є десятки людей (Харків, 26.12.2020р.).

В окремих випадках міжособистісні студентські конфлікти ґрунтуються на міжетнічних та міждержавних протиріччях, що формувалися віками, втім в зведеннях Національної поліції причиною зіткнень, як правило, визначається «непорозуміння на побутовому ґрунті». Тут варто враховувати зовнішньополітичну складову, адже серед студентів-іноземців значною є кількість тих, котрі належать до країн з різних військово-політичних таборів і мають тривалу історію протистояння, в тому числі, і в його «гарячому» форматі. Станом на 2021 р. «тліючі» конфлікти мають місце в Кавказькому регіоні, окремих державах Середньої Азії, Близького та Середнього Сходу. Таким чином, серед студентів українських ЗВО опиняються особистості з власним травматичним досвідом міждержавних та міжетнічних конфліктів.

Проблема міжетнічних конфліктів в студентському середовищі між «місцевими» та іноземцями має значну історіографію і активно розробляється фахівцями в галузі соціології, правознавства, демографії тощо [2; 4;

10]. Наприклад, київський науковець Олексій Гаврилюк наводить цікаві факти з опитування київських студентів, що датоване 2018 р., які свідчать про зменшення рівня міжетнічної напруги в студентському середовищі. Зокрема, понад 40% респондентів зазначили, що конфліктів на національному підґрунті в ЗВО де вони навчаються ніколи не буває, при цьому 45,2% студентів обрали «важко відповісти», а ще понад 13% відзначили, що «конфлікти інколи стаються», і лише 1,2% зупинилися на варіанті «конфлікти виникають часто» [4, с. 114].

Ще одне чутливе питання, яке вимагає постійної уваги з боку правоохоронних органів та керівників органів управління вищою освітою, полягає у використанні статусу студента з протизаконною метою. На практиці це виявляється у використанні права на легальне перебування на території нашої держави з метою подальшого прямування до держав Європейського Союзу. Так, учасники лише одного організованого злочинного угруповання, діяльність якого була викрита у жовтні 2021 р., за дворічний період змогли доправити до України близько трьох тисяч іноземців, використовуючи в якості інструментів легалізації запрошення на навчання від одного з приватних ЗВО [5].

Освітні послуги для студентів-іноземців, на жаль, відносяться до тієї галузі, яку не оминули і корупційні практики. Конкретні приклади останніх регулярно зустрічаються в аналітичних звітах Національної поліції [5], а іноді набувають настільки значних масштабів, що опиняються в епіцентрі публічної критики урядовців рівня Міністра закордонних справ України [9].

Намагаючись відповідати на перераховані виклики, Уряд України вдається до посилення інституційних засад правоохоронної складової. Так, за рішенням Міністерства внутрішніх справ, починаючи з 2021р. має розпочати свою діяльність Департамент міграційної поліції Національної поліції України. Наразі здійснювати ретельний аналіз його діяльності зарано, адже підрозділ перебуває на етапі комплектування особовим складом, розробки Положення про Департамент тощо.

Висновки. Кількість студентів-іноземців в Україні становить понад 80 тис. Більшість студентів вчиться на медичних спеціальностях, а значить перебуває в Україні від 5 до 9 років. Через обмеження, спричинені поширенням COVID-19, їх чисельність дещо стабілізувалася, але, на наше переконання, після завершення гострої фази пандемії, приплив іноземних студентів до ЗВО України постійно збільшуватиметься.

Інституційні підвалини державної етнонаціональної політики перебувають в стані перманентних змін. У 2020р., після 10-річної перерви відновлено діяльність окремого центрального органу виконавчої влади з питань етнополітики – створено Державну службу з питань етнополітики та свободи совісті. Проте, по-перше, її регіональні представництва ще не сформова-

ні, по-друге, Служба покликана опікуватися національними меншинами, до яких, відповідно профільного закону відносяться «групи громадян України, які не є українцями за національністю...». А такі інституції як Державна служба якості освіти та офіс Освітнього омбудсмена, зосереджені на питаннях змісту та якості освіти, а також захисті прав учасників освітнього процесу, питання ж міжнаціональних відносин в середовищі студентів-іноземців, природно знаходяться поза межами їх компетенції.

Суперечки між студентами-іноземцями стають частішими і масштабнішими. В окремих випадках міжособистісні конфлікти ґрунтуються на міжетнічних та міждержавних протиріччях, що формувалися сторіччями. Своєрідними заручниками таких протистоянь є не лише студенти з інших країн, але й викладачі та співробітники ЗВО. Очевидно, що зняти ці протиріччя неможливо, проте варто мінімізувати їх конфліктогенність за допомогою системної профілактичної роботи. Один з її можливих напрямів, це залучення студентів іноземців до діяльності дорадчих органів у ЗВО. Не можна не погодитися з позицією досвідчених харківських фахівців в тому, що одним із засадничих принципів соціальної взаємодії в університеті є надання студентам права брати участь у вирішенні тих питань, які торкаються їхніх прав та обов'язків [2, с. 290].

Проблемами, гідними глибокого аналізу в подальших дослідженнях можна назвати такі: роль органів місцевого самоврядування в інструменталізації міжнаціональних відносин в студентському середовищі, зокрема, шляхом створення інклюзивних міських просторів (хабів, майданчиків для дискусій/коворкінгів); механізми взаємодії організованих спільнот студентів-іноземців з працівниками правоохоронних органів, з метою мінімізації проявів ксенофобії; з'ясування перспектив перетворення соціально активних представників іноземного студентства у своєрідних «промоутерів» української освіти і культури, після повернення до материнських країн після навчання.

Список використаних джерел:

1. Актуальні проблеми навчання іноземних студентів. Матеріали XXII Всеукраїнської науково-практичної конференції. Дніпро, 2020. 199 с.
2. Бакіров В.С., Ушакова Н.І., Хижняк Л.М. Міжкультурна комунікація в Університеті: історичний досвід і виклики сучасності. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна*. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи». Вип. 39. 2017. С. 286-293.
3. Бондаренко Г.А. Особливості сприйняття міста Харкова іноземними студентами (За даними анкетування). *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна*. Серія «Історія». Вип. 57. 2020. С. 88-105.
4. Гаврилюк О.К. Толерантність і ксенофобія в міжетнічних вза-

ємовідносинах київських студентів. *Демографія та соціальна економіка*. 2020. №1 (39). С. 111-127.

5. Департамент міграційної поліції Національної поліції України. // Офіційна сторінка у Facebook. URL.: <https://www.facebook.com/mipolnpu/>

6. Звіт за результатами маркетингового дослідження привабливості української вищої освіти для іноземних громадян. Міністерство освіти і науки України, 7 грудня 2020р. URL.: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/12/07/2.pdf>.

7. Іноземні студенти в Україні: статистичні дані, 2020 / Укл.: О.О. Шаповалова. Київ: УДЦМО, 2020. 60 с.

8. Інформаційно-аналітична довідка за результатами вивчення Державною службою якості освіти України організації та проведення закладами вищої та фахової перед вищої освіти вступної кампанії 2020р. URL.: https://new.sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2021/07/Vstup-2020_Informaciyno-analitichna_dovidka.pdf.

9. Клімкін П. Вища освіта для іноземців. Криза жанру. *Нове время*, 3 квітня 2019. URL.: <https://nv.ua/ukr/opinion/vishcha-osvita-dlya-inozemciv-kriza-zhanru-50014612.html>.

10. Лаврик М. Проблема мовної підготовки іноземних громадян на підготовчих відділеннях університетів у вітчизняній науковій думці. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2019. №4 (88). С. 63-76.

11. Северин Н., Чернявська С. Умови успішної адаптації іноземних студентів в Україні. *Новий колегіум*. 2021. №1. С. 114-118.

12. Степаненко І., Дебич М. Навчання іноземних студентів в Україні: стан проблеми, перспективи. *Вища освіта України*. 2017. №4. С. 48-55.

References:

1. Aktualni problemy navchannia inozemnykh studentiv (2020), [Current problems of teaching foreign students]. Materials of the XXII All-Ukrainian Scientific and Practical conference. Dnipro, 199 p.

2. Bakirov V.S., Ushakova N.I., Khyzhnyak L.M. (2017), Mizhkultura komunikatsiia v Universyteti: istorychnyi dosvid i vyklyky suchasnosti [Intercultural Communication at University: Historical Experience and Modern Challenges]. *Bulletin of V.N. Karazin KhNU. Series "Sociological Research of Modern Society: Methodology, Theory, Methods"*. Ed. 39, p.p. 286-293.

3. Bondarenko G.A. (2020), Osoblyvosti spryiniattia mista Kharkova inozemnymy studentamy (Za danymy anketuvannia) [Peculiarities of perception of the city of Kharkiv by foreign students (According to the survey data)].

Bulletin of V.N. Karazin KhNU. "History" series. Ed. 57, pp. 88-105.

4. Havrylyuk O.K. (2020), Tolerantnist i ksenofobiia v mizhetnichnykh vzaiemovidnosynakh kyivskykh studentiv [Tolerance and Xenophobia in Inter-ethnic Relations of Kyiv Students]. *Demography and Social Economy*. 2020. №1 (39). pp. 111-127.

5. Department of the Migration Police of National Police of Ukraine. Official Facebook-page. URL.: <https://www.facebook.com/mipolnpu/>.

6. Zvit za rezultatamy marketynhovooho doslidzhennia pryvablyvosti ukrainskoi vyshchoi osvity dlia inozemnykh hromadian (2020) [Report on the results of a marketing research on the attractiveness of Ukrainian higher education for foreign citizens], Ministry of Education and Science of Ukraine December

7. URL .: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/12/07/2.pdf>.

7. Inozemni studenty v Ukraini: statystychni dani (2020) [Foreign students in Ukraine: statistical data], Incl .Comp.: O.O. Shapovalova. Kyiv:USCIE, 60 p.

8. Informatsiino-analitychna dovidka za rezultatamy vyvchennia Derzhavnoiu sluzhboiu yakosti osvity Ukrainy orhanizatsii ta provedennia zakladamy vyshchoi ta fakhovoi pered vyshchoi osvity vstupnoi kampanii (2020) [Information and analytical reference on the results of the study by the State Service for Education Quality in Ukraine of the organization and conduct of admission campaign by institutions of higher and professional pre-higher education].URL .: https://new.sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2021/07/Vstup-2020_Informaciyno-analitichna_dovidka.pdf.

9. Klimkin P. (2019), Vyshcha osvita dlia inozemtsiv. Kryza zhanru. Novoe vremia [Higher education for foreigners. The crisis of the genre. *New time*] April 3. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/vishcha-osvita-dlya-inozemciv-kriza-zhanru-50014612.html>.

10. Lavryk M. (2019), Problema movnoi pidhotovky inozemnykh hromadian na pidhotovchykh viddilenniakh universytetiv u vitchyzniani naukovii dumtsi [The issue of foreign citizens' language training in the preparatory departments of universities in the domestic scientific thought]. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, №4 (88). p.p. 63-76.

11. Severyn N., Chernyavska S. (2021), Umovy uspishnoi adaptatsii inozemnykh studentiv v Ukraini [Conditions for successful adaptation of foreign students in Ukraine]. *New collegiums*, №1. p.p.114-118.

12. Stepanenko I., Debych M. (2017), Navchannia inozemnykh studentiv v Ukraini: stan problemy, perspektyvy [Teaching foreign students in Ukraine: the state of the problem, prospects], *Higher education in Ukraine*. №4. p.p. 48-55.